

Gioacchino Strano, Nicola Muzalone, Carme apologetico. Introduzione, testo critico, traduzione e note [La Gorgona 3], Acireale - Roma 2012, σσ. 170.

Το ποίημα του Νικολάου Δ΄ Μουζάλωνος *Στίχοι Νικολάου μοναχοῦ τοῦ Μουζάλωνος, τοῦ γεγονότος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ἐν τῇ παραιτήσῃ αὐτοῦ γενόμενοι* εἶναι μια σημαντική πηγή για την Κύπρο στις αρχές του ΙΒ΄ αἰώνα¹ και με το βιβλίο αυτό ο Gioacchino Strano, μέλος του ακαδημαϊκού προσωπικού του Τμήματος Ανθρωπιστικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Καλαβρίας (Dipartimento di Studi Umanistici, Università della Calabria), προσφέρει μια νέα κριτική και σχολιασμένη έκδοση του κειμένου, την *editio princeps* του οποίου είχε δημοσιεύσει παλαιότερα η Σοφία Ι. Δοανίδου².

Ο Νικόλαος Δ΄ Μουζάλων υπήρξε ένας αξιόλογος εκκλησιαστικός άνδρας και λόγιος τον ΙΒ΄ αἰώνα³. Με καταγωγή από την Κωνσταντινούπολη, είχε υπηρετήσει για χρόνια ως λαϊκός ιεροκήρυκας και

¹ Για την Κύπρο τον ΙΒ΄ αἰώνα βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, Μερικές παρατηρήσεις για την οικονομία της Κύπρου κατά την περίοδο των Κομνηνών (1081-1185), *Επετηρίδα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 33 (2007) 21-75 (στο εξής: Στ. Γ. Γεωργίου, Μερικές παρατηρήσεις). - Του ίδιου, Η Κύπρος τον ΙΑ΄ και τον ΙΒ΄ αἰώνα: Ὁψεις μιας βυζαντινῆς επαρχίας, *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονῆς Κύκκου* 9 (2010) 129-148 (στο εξής: Στ. Γ. Γεωργίου, Ὁψεις), με αναφορά στη βιβλιογραφία.

² Σοφία Ι. Δοανίδου, Ἡ παραιτήσις Νικολάου τοῦ Μουζάλωνος ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου. Ἀνέκδοτον ἀπολογητικὸν ποίημα, *Ἑλληνικά* 7 (1934) 109-150 (το κείμενο: σ. 110.1-141.1057). Ὅπως αναφέρει ἡ ἴδια, σ. 109, ἡ έκδοση αὐτὴ συνετάχθη με τὴ βοήθεια καὶ τὶς οδηγίες τοῦ Ι. Συκουτρῆ στοῦ ἰδιαίτερου φροντιστηρίου του. Διορθώσεις στο κείμενο τῆς έκδοσης Σ. Ι. Δοανίδου ἔκανε ο Ρ. Maas, *Zu dem Abdankungsgedicht des Nikolaos Muzalon. I. Literarisches, Byzantinische Zeitschrift* 35 (1935) 2-7. Με τὴ βοήθεια καὶ τὴν καθοδήγηση τοῦ Ι. Συκουτρῆ, στο πλαίσιο τοῦ φροντιστηρίου του, ετομιάστηκε ἡ έκδοση καὶ ἐνὸς ἄλλου κειμένου που σχετίζεται με τὸν Νικόλαο Δ΄ Μουζάλωνα, τοῦ εγκωμίου ἐνὸς ἀνωνύμου ρήτορα. Βλ. *Λόγος ἐκδοθεὶς τινὶ τῶν ὀητορευόντων εἰς τὸν πατριάρχην κῆρ Νικόλαον τὸν Μουζάλωνα, τὸν πάλαι μὲν παραιτησάμενον τὴν Κύπρον, ὕστερον δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχεύσαντα*, ἐκδ. Ἡρώ Κορμπέτη, Ἐγκώμιον εἰς τὸν πατριάρχην Νικόλαον Δ΄ τὸν Μουζάλωνα, *Ἑλληνικά* 7 (1934) 301-322 (το κείμενο: σ. 302.1-309.24) (στο εξής: Η. Κορμπέτη, *Εγκώμιον*).

³ Για τὸν Νικόλαο Δ΄ Μουζάλωνα ὑπάρχει ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Πέραν ὅσων παραθέτει ο G. Strano, βλ. ἐπίσης Στ. Γ. Γεωργίου, Μερικές παρατηρήσεις 24-25 καὶ σημ. 10.

ερμηνευτής της Αγίας Γραφής *ἐν μέσαις ἐκκλησίαις*⁴, προτού διοριστεί ως αρχιεπίσκοπος Κύπρου από τον αυτοκράτορα Αλέξιο Α΄ Κομνηνό (1081-1118) το 1107. Το 1110 περίπου παραιτήθηκε από το αξίωμά του, μη αντέχοντας την υπηρεσία στη μακρινή επαρχία της Κύπρου και τις συνθήκες που επικρατούσαν εκεί. Αφού μόνασε για πολλά χρόνια στη μονή Κοσμιδίου ως ηγούμενός της⁵, πολύ αργότερα, στα τέλη του Δεκεμβρίου του 1147, διορίστηκε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως από τον αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ Κομνηνό (1143-1180). Η παραίτησή του όμως από τον θρόνο της Κύπρου σαράντα περίπου χρόνια παλαιότερα στάθηκε η αφορμή, που δόθηκε στους αντιπάλους του, για να τον κατηγορήσουν και να τον οδηγήσουν σε παραίτηση τον Μάρτιο - Απρίλιο του 1151⁶. Εκτός από το απολογητικό ποιήμά του για την παραίτησή του από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Κύπρου συνέγραψε μια πραγματεία περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος⁷, μια ανέκδοτη σειρά στον Προφήτη Ησαΐα⁸ και έναν εγκωμιαστικό λόγο για τον πατριάρχη Νικόλαο Γ΄ Γραμματικό (1084-1111)⁹.

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει τα εξής: *Indice* (σ. 5), *Premessa* (σ. 7), *Bibliografia* (σ. 9-21), *Abbreviazioni* (σ. 22), *Introduzione* (σ. 23-

⁴. Βλ. την αναφορά στο ποίημα, στ. 155-156: «... ἢ καὶ παρεστὼς ἐν μέσαις ἐκκλησίαις / σωτηριώδεις ἐξερεύγωμαι λόγους ...». Ενδιαφέρουσες είναι επίσης οι αναφορές στο εγκώμιον του ανωνύμου ρήτορα, σ. 305.32-306.1: «... χειρίζει σοὶ τὰς ἱερὰς βίβλους καὶ ἱεροφάντην αὐταῖς ἐφιστᾶ περιδέξιν ...», 306.3-4: «... ὁ ἐν εὐαγγελίῳ οἰκοδοεσπότης ...».

⁵. Για τη μονή των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού στο Κοσμιδίον βλ. R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin*, μέρος 1: *Le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique*, τ. III: *Les églises et les monastères* [Publications de l'Institut Français d'Études Byzantines], Paris 1969² (α΄ έκδ. 1953), σ. 286-289 (αρ. 6).

⁶. Η παραίτηση του Νικολάου Δ΄ Μουζάλωνος από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Κύπρου προκάλεσε πολλές αντιδράσεις στους συγχρόνους του. Βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, *Μερικές παρατηρήσεις* 56 σημ. 101, με αναφορά στις πηγές. Για το ζήτημα της αντίδρασης κατά της εκλογής του Νικολάου Δ΄ Μουζάλωνος ως πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως βλ. Η. Κορμπέτη, *Εγκώμιον* 313-321. - Θ. Ν. Ζήσης, *Ὁ πατριάρχης Νικόλαος Δ΄ Μουζάλων* (Παράρτημα: *Μουζάλωνος*, Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος), *Επιστημονικὴ Επετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 23 (1978) 233-330, σ. 253-287 (στο εξής: Θ. Ν. Ζήσης, *Νικόλαος Δ΄ Μουζάλων*), όπου εξετάζεται το θέμα και από νομοκανονική άποψη.

⁷. *Τοῦ Μουζάλωνος κῦρ Νικολάου πρὸς τὸν βασιλέα κῦρ Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν, περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως*, έκδ. Θ. Ν. Ζήσης, *Νικόλαος Δ΄ Μουζάλων* 297-329 (το κείμενο: σ. 307.1-329.3).

⁸. Βλ. Θ. Ν. Ζήσης, *Νικόλαος Δ΄ Μουζάλων* 288-294.

⁹. *Λόγος τοῦ Μουζάλωνος, ῥήτορος ὄντος, πρὸς τὸν πατριάρχη κῦρ Νικόλαον*, έκδ. J. Darrouzès, *L'éloge de Nicolas III par Nicolas Mouzalon*, *Revue des Études Byzantines* 46 (1988) 5-53 (το κείμενο: σ. 17.1-53.713). Για το έργο αυτό βλ. και G. Strano, *Nicola Muzalone e l'elogio per il patriarca Nicola III Grammatico*. Note cronologiche, *Bizantinistica. Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, 2^η σειρά, 8 (2006) 183-197.

72), *Conspectus siglorum* (σ. 73), *Testo* (σ. 74-156), *Traduzione* (σ. 75-157), *Index graecitatis* (σ. 159-168) και *Index nominum* (σ. 169-170).

Στην εκτενή εισαγωγή ο εκδότης παραθέτει πρώτα στοιχεία για τη ζωή του Νικολάου Δ΄ Μουζάλωνος, με αναφορά των σχετικών πηγών και της βιβλιογραφίας. Γράφει για τον διορισμό του ως αρχιεπισκόπου Κύπρου από τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό και τι σήμαινε αυτό για έναν λόγιο της Κωνσταντινούπολης, σημειώνοντας (σ. 28): «*Spesso tali promozioni erano annverite come punizioni, specie perché l'abbandono della Capitale era vissuto come un vero e proprio esilio, ma, in realtà, si trattava di scelte operate in modo mirato, per porre in sedi vescovili importanti o 'difficili' personalità di alto profilo*».

Είναι ενδιαφέρον στο σημείο αυτό να αναφερθούμε –κάτι που σχολιάζει και ο εκδότης (σ. 45-46)– στη δυσαρέσκεια που υπήρχε και σε άλλους λογίους κληρικούς για τον διορισμό τους σε επαρχιακές αρχιερατικές θέσεις, μακριά από τις ανέσεις και τον υλικό και πνευματικό πλούτο της πρωτεύουσας, που ισοδυναμούσε με εξορία. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις του Θεοφυλάκτου Αχρίδος και του Μιχαήλ Χωνιάτη, οι οποίοι όμως δεν εγκατέλειψαν το ποίμνιό τους¹⁰. Γνωστή είναι επίσης η περίπτωση του Νικολάου Κερκύρας, ο οποίος παραιτήθηκε από τον θρόνο του –κατά τον P. Gautier στα τέλη του 1094 ή στις αρχές του 1095, χωρίς να είναι βέβαιο¹¹– και συνέγραψε και αυτός σχετικό ποίημα με τον τίτλο *Στίχοι Ιαμβικοί του σοφωτάτου Κερκύρων κϋρ Νικολάου γεγονότες ἐπὶ τῇ παραιτήσει αὐτοῦ*¹². Ο G. Strano έχει μελετήσει το κείμενο αυτό σε σχέση με το ποίημα του Νικολάου Δ΄ Μουζάλωνος και έχει εξαγάγει ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τις ομοιότητές τους¹³.

¹⁰. Βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, *Μερικές παρατηρήσεις* 55-56. – Του ίδιου, *Όψεις* 143.

¹¹. P. Gautier, *Théophylacte d'Achrida Lettres. Introduction, texte, traduction et notes* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae XVI/2], Thessalonique 1986, σ. 88 (αφ. 23).

¹². *Στίχοι Ιαμβικοί του σοφωτάτου Κερκύρων κϋρ Νικολάου γεγονότες ἐπὶ τῇ παραιτήσει αὐτοῦ*, ἐκδ. Σπ. Π. Λάμπρος, *Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα ἐν χειρογράφων Ἁγίου Ὁρους, Κανταβριγίας, Μονάχου καὶ Κερκύρας νῦν τὸ πρῶτον δημοσιευόμενα*, ἐν Ἀθήναις 1882, σ. 23-41 (το κείμενο: σ. 30.1-41.310).

¹³. G. Strano, *Il poema di Nicola di Corcyra sulle sue dimissioni: riferimenti storici e confronti intertestuali*, στο *Bisanzio e le periferie dell'impero. Atti del Convegno Internazionale nell'ambito delle Celebrazioni del Millenario della fondazione dell'Abbazia di San Nilo a Grottaferrata* (Catania, 26-28 novembre 2007), εκδ. Renata Gentile Messina, Acireale - Roma 2011, σ. 239-253. Βλ. και Στ. Γ. Γεωργίου, *Όψεις* 142-143 σημ. 68. – Margaret Mullett, *The Poetics of Paraitesis: The Resignation Poems of Nicholas of Kerkyra and Nicholas Mouzalon*, στο «*Doux remède...*». *Poésie et poétique à Byzance. Actes du IVe colloque international philologique «ΕΡΜΗΝΕΙΑ»*, Paris, 23-24-25 février 2006, organisé par l'E.H.E.S.S. et l'Université de Chypre sous la direction de Paolo Odorico - Panagiotis A. Agapitos - Martin Hinterberger [Dossiers byzantins 9], Paris 2009, σ. 157-178.

Στη συνέχεια της εισαγωγής ο εκδότης δίνει επίσης ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την κατάσταση στην Κύπρο τον ΙΑ΄ και τον ΙΒ΄ αιώνα, θέμα στο οποίο αφιερώνει σχετικό υποκεφάλαιο («Cipro, periferia dell'impero e cuore del Mediterraneo»)¹⁴. Ιδιαίτερα αναφέρεται στη μαρτυρία του Νικολάου Δ΄ Μουζάλωνος για την εικόνα της Κύπρου την εποχή της αρχιερατείας του και τα όσα προηγήθηκαν με τις στάσεις του Θεοφίλου Ερωτικού μεταξύ Απριλίου και Ιουλίου του 1042¹⁵ και του Ραφομιάτη περί το 1091-1092¹⁶. Ο εκδότης κάνει λόγο επίσης στην έμμεση μαρτυρία του παραιτηθέντος αρχιεπισκόπου σε δύο αξιωματούχους: τον γνωστό αξιωματούχο της Κομνηνίας περιόδου Ευμάθιο Φιλοκάλη (στ. 41: «ὁ μὲν τις ἐστὶν εὐμαθῆς εἰς κακίαν»), ο οποίος συνέδεσε στενά τη σταδιοδρομία του με την Κύπρο¹⁷, και κάποιον Ευσέβιο (στ. 48: «ὁ δ' εὐσεβῆς, φεῦ, τὸν Σατὰν σέβων μόνον»), για τον οποίον ορθά υποστηρίζει ότι είναι δύσκολο να ταυτιστεί. Αναλυτικότερη είναι η αναφορά του εκδότη σε σημαντικά ζητήματα που παρουσιάζει ο Νικόλαος Δ΄ Μουζάλων: την καταπίεση των φορολογικών υπαλλήλων και τη διαφθορά των δυνατών, λαϊκών και εκκλησιαστικών. Είναι μαρτυρίες που, όπως έχω υποστηρίξει αλλού, κρίνονται για την αξιοπιστία τους¹⁸.

Η ερμηνεία των γραφομένων του Νικολάου Δ΄ Μουζάλωνος χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή και σε άλλες περιπτώσεις, αφού υπάρχει ο κίνδυνος για τη δημιουργία παρερμηνειών, όπως για παράδειγμα η άποψη περί της υπηρεσίας ως *δούκα Κύπρου* το 1110 προσώπου με το όνομα Κωνσταντίνος Καμύτζης¹⁹. Όπως έχω εξετάσει αναλυτικά σε

¹⁴. Βλ. και G. Strano, Un esempio di malgoverno nella periferia dell'Impero bizantino durante il regno di Alessio I: il caso di Cipro, *Orpheus* ν.σ. 25 (2004) 83-100.

¹⁵. Για τη στάση του Θεοφίλου Ερωτικού βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, Το κίνημα του Θεοφίλου Ερωτικού (1042) και το «ἔθνος τῶν Κυπρίων», *Βυζαντινά* 29 (2009) (= *Αφιέρωμα στη μνήμη του Δημητρίου Γ. Τσάμη*) 151-162.

¹⁶. Για τη στάση του Ραφομιάτη βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, Το αξίωμα του στασιαστή Ραφομιάτη στην Κύπρο (περίπου 1091-1092), *Βυζαντινός Δόμος* 19-21 (2011-2013) (= *Τιμητικός τόμος αφιερωμένος στην Ομότιμη Καθηγήτρια Βασιλική Νεφράντζη-Βαρμάζη*) 551-559.

¹⁷. Για τον Ευμάθιο Φιλοκάλη βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, *Οι τιμητικοί τίτλοι επί Κομνηνών. Συμβολή στη μελέτη των διοικητικών θεσμών του βυζαντινού κράτους*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 128 και σημ. 409, 161-162, 202, 262-263. - Του ίδιου, *Μερικές παρατηρήσεις* 24. - Του ίδιου, *Eumathios Philokales as Stratopedarches of Cyprus* (ca. 1092), *Byzantinoslavica* 66 (2008) 167-172. - Του ίδιου, *Όψεις* 134.

¹⁸. Στ. Γ. Γεωργίου, *Μερικές παρατηρήσεις* 55-56. - Του ίδιου, *Όψεις* 142-143.

¹⁹. Βλ. Catia Galatariotou, *The Making of a Saint. The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge 1991 (ανατ. 2004), σ. 46, 197. Η άποψη αυτή έχει γίνει δεκτή και από άλλους ερευνητές. Βλ. J.-Cl. Cheynet, *Chypre à la veille de la conquête franque*, στο *Actes du Colloque "Les Lusignans et l'Outre Mer"* (Poitiers-Lusignan, 20-24 octobre 1993), Poitiers 1993, σ. 67-77, εδώ 73 και σημ. 47. - Élisabeth Malamut,

σχετική εργασία μου²⁰, η άποψη αυτή στηρίζεται στον στίχο «*τοῦ παντεπόπτου, κἄν δοκῆ καὶ καμμύειν*» (στ. 434), που συσχετίζεται εσφαλμένα με μια αναφορά του Αγίου Νεοφύτου του Εγγλείστου στο *Πεντηκοντακέφαλον* αρκετά χρόνια αργότερα (sic)²¹. Ο G. Strano ορθά απορρίπτει την άποψη αυτή (σ. 111 σημ. 44). Αναφέρουμε επίσης την άποψη που εξέφρασε παλαιότερα ο Ν. Χ. Κονομής για το απόσπασμα, όπου γίνονται οι αναφορές στον Ευμάθιο Φιλοκάλη και τον Ευσέβιο (στ. 41-48), αν πράγματι υπήρξε το τελευταίο πρόσωπο. Όπως γράφει, το απόσπασμα αναφέρεται γενικά στους κακούς και όχι σε συγκεκριμένο πρόσωπο, καθώς η αποδοχή της άποψης ότι υπονοείται ο Ευμάθιος Φιλοκάλης οδηγεί στην παραδοχή ότι ο κακός διδάσκαλος του κακού κυβερνήτη ήταν ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ Κομνηνός (sic)²².

Ακολουθως ο εκδότης, σε σχετικό υποκεφάλαιο («Il poema apologetico di Muzalone: genere, modelli, data di composizione e pubblico») γράφει για το λογοτεχνικό είδος, κάνοντας συγκρίσεις με άλλα έργα, και χρονολογεί τη συγγραφή του έργου λίγο μετά την παραίτηση του Νικολάου Δ΄ Μουζάλωνος, ίσως μεταξύ των ετών 1110 και 1111. Ακολουθούν τα υποκεφάλαια για τη μετρική και την προσωδία («Metrica e prosodia»)²³, τη γλώσσα και το ύφος («Lingua e stile») και τη χειρόγραφη παράδοση και τις αρχές της έκδοσης («Tradizione manoscritta e criteri della presente edizione»).

Ακολουθεί η κριτική έκδοση του ποιήματος, το οποίο αποτελείται από 1058 στίχους (ο αριθμός στίχου 735 καταγράφεται δύο φορές) και σώζεται σε έναν μόνο κώδικα, τον Vaticanus Palat. gr. 383, του ΙΒ΄ αιώνα, φφ. 39r-58r²⁴. Το κείμενο συνοδεύεται από κριτικό υπόμνημα, *testimonia*, ιταλική μετάφραση και σχόλια.

Chypre au XIIe siècle, *Επετηρίδα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 36 (2011-2012) 9-50, σ. 36.

²⁰ Στ. Γ. Γεωργίου, Ο ανώνυμος Καμύτζης του Πεντηκοντακεφάλου του αγίου Νεοφύτου του Εγγλείστου, *Ελληνικά* 62 (2012) 31-41, με λεπτομερή αναφορά των πηγών και της βιβλιογραφίας.

²¹ *Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχού και έγγλείστου λόγος κατά πλάτος, ήτοι διὰ ήθικῶν καὶ γραφικῶν μαρτυριῶν εἰς μῆκος ἐπεκτεινόμενος πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν καὶ μοναχὸν Ἰωάννην*, έκδ. Π. Σωτηροῦδης, Αγίου Νεοφύτου του Εγγλείστου Πεντηκοντακέφαλον, στο *Αγίου Νεοφύτου του Εγγλείστου Συγγράμματα*, τ. Α΄, Πάφος 1996, σ. 215-374 (το κείμενο: σ. 245.1-374.5), εκδ. 326.14-20.

²² Ν. Χ. Κονομής, Εὐμάθιος Φιλοκάλης καὶ Ἀλέξιος Κομνηνός. Παρεξηγήσεως ἀνασκευή, *Κυπριακά Γράμματα* 19 (1954) 287-288.

²³ Για τη στιχογραφική του ποιήματος βλ. Ο. Λαμψίδης, Ἡ «ἀκουστική» μετρική εἰς τοὺς στίχους Νικολάου τοῦ Μουζάλωνος, *Βυζαντινά* 4 (1972) 357-372.

²⁴ Για τον κώδικα βλ. Η. Stevenson Senior, *Codices manuscripti Palatini graeci Bibliothecae Vaticanae*, Bibliotheca Apostolica Vaticana, Romae 1885, σ. 245-247, αρ. 383.

Την έκδοση συμπληρώνουν, όπως σημειώσαμε, πίνακες των λέξεων και των ονομάτων που απαντούν στο κείμενο (Index graecitatis και Index nominum). Χρήσιμο θα ήταν και ένα ευρετήριο ονομάτων και πραγμάτων που αναφέρονται στην εισαγωγή και τα σχόλια.

Πρόκειται για μια αναμφίβολα αξιόλογη έκδοση, που δίνει μια νέα έγκυρη κριτική έκδοση για μια τόσο σημαντική πηγή της Κομνηνικής περιόδου. Ο πλούτος της εισαγωγής και των σχολίων προσφέρουν μια ολοκληρωμένη δουλειά και στον Gioacchino Strano αξίζουν τα εύσημα για τη σημαντική και άρτια αισθητικά αυτή έκδοση.

Σταύρος Γ. Γεωργίου
Λευκωσία